

ISTORIA UNUI ACT (DECLARAȚIA ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI DIN 28.02.1996)

Doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar **Aurelia HANGANU**
Academia de Științe a Moldovei

THE HISTORY OF AN ACT (The Declaration of the Academy of Sciences of Moldova dated with 28.02.1996)

Summary. The paper presents some historical aspects concerning the adoption of the Declaration of the Academy of Sciences of Moldova dated with 28.02.1996. It is regarding the process of adopting of the official position of the academic community, implicitly, towards the official denomination of the language which is spoken in the Republic of Moldova territory. The paper reveals the contribution of the Moldovan scientist to the establishment, promotion and circulation in this territory of the correct glotonim – Romanian language.

Keywords: Romanian language, Academy of Sciences of Moldova position.

Rezumat. În articol se prezintă aspecte din istoricul adoptării Declarației Academiei de Științe a Moldovei din 28 februarie 1996. Aceasta ține de afirmarea poziției oficiale a Academiei de Științe a Moldovei, și, implicit, a comunității științifice față de denumirea oficială a limbii vorbite pe teritoriul Republicii Moldova. Articolul scoate în evidență contribuția savanților moldoveni la stabilirea și promovarea în circuit a glotonimului corect – limba română.

Cuvinte-cheie: limba română, poziția Academiei de Științe a Moldovei.

Scopul articolului de față, care continuă ideile noastre expuse în *ISTORIA UNUI ACT (Hotărârea Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei nr. 75 din 09.09.1994)* [1], constă în a prezenta ocurențele referitoare la adoptarea unui document de referință al Academiei de Științe a Moldovei – **Declarația Academiei de Științe a Moldovei** din 28 februarie 1996 referitoare la limba română, care, la rândul ei, a venit să confirme un act anterior – Hotărârea Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei nr. 75 din 09.09.1994, emisă în momentul când în Constituția țării, publicată la 12.08.1994, în Monitorul Oficial Nr. 1, se enunța articolul 13 cu arhicunoscutul și controversatul alineat: (1) *Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine.*

Problema abordată și actualitatea ei. Declarația Academiei de Științe a Moldovei din 28 februarie 1996, alături de Hotărârea Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei nr. 75 din 09.09.1994, dar având un statut superior, reprezintă un document de referință prin care se argumentează poziția Academiei de Științe a Moldovei vizavi de glotonimul *Limbă română*, poziție ce rămâne în vigoare și astăzi, instituția reiterând cu mai multe ocazii opinia și reconfirmându-și deciziile luate în acea perioadă. În același timp, puțini mai sunt martorii participanți la acele memorabile ședințe, iar contribuția lor merită a fi evocată inclusiv la acest moment aniversar pe care îl marcăm în Centenarul Unirii pământurilor românești.

Grupul țintă, beneficiari: cetățeni, studenți, profesori, cercetătorii, factorii de decizie politică în domeniul științei și inovării, furnizori de informație științifică etc.

Descrierea situației.

Așa cum menționam în articolul precedent, dosarele curente ale aparatului Academiei de Științe a Moldovei conțin documente importante și consemnează mărturii relevante, luări de atitudine ce s-au întâmplat aici, la Chișinău, în momentul de constituire a statului suveran Republica Moldova. Mai puțin cunoscute, acestea nu se plasează însă la un nivel inferior în seria de acte constitutive ce au contribuit la configurarea aspectelor societale și naționale ale țării noastre.

Este vorba de unele decizii ale Academiei de Științe a Moldovei, instituție a cărei atitudine vizavi de problemele naționale a fost și mai este deseori discutată, dar care, totuși, prin membrii săi în mod special, a reușit să-și construiască și o anume autoritate, poziționându-se drept un arbitru național al valorilor istorico-filologico-culturale românești.

În mod special, avem în vedere declarația Academiei de Științe despre denumirea corectă a limbii de stat a Republicii Moldova, adoptată la 28 februarie 1996 și care se axează pe hotărârea Prezidiului AȘM din 9 septembrie 1994. Ne-am îndreptat atenția asupra acestui document și grație faptului că este o opinie de referință, invocată la diferite niveluri de comunicare și cu diferite ocazii, precum și datorită faptului că rămâne în picioare și este reafirmată de-a lungul anilor,

inclusiv reamintită ades pe parcursul acestui An Centenar, de patriotism, de valoare adevărată și recunoscută public.

Reamintim că, în urma unor discuții aprinse, organizate în ședința lărgită a Prezidiului Academiei de Științe la 9 septembrie 1994, convocată pentru a da un răspuns solicitării Parlamentului de atunci referitoare la denumirea corectă și istoricul limbii vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, Prezidiul ca atare va formula un răspuns nu tocmai clar, în stilul birocratic propriu, dar prin care susține renumita *Opinie a savanților filologi* anexată la acea hotărâre. Lucrurile se întâmplau la scurt timp după adoptarea Constituției Republicii Moldova în care se redactase proverbialul articol 13 cu conținutul (1) *Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine.*

Dacă lucrurile ar fi urmat cursul firesc al logicii naturale, acea *Opinie*, credem, ar fi fost mai mult decât suficientă clasei politice pentru a revedea și corecta conținutul respectivului articol al Constituției.

Se pare însă că acel act al conducerii Academiei de Științe a fost insuficient – poate prin autoritate –? deputaților din Parlament, așa cum, de altfel, nu au fost suficiente nici nenumăratele luări de cuvânt ale oamenilor de știință de mare valoare atât din spațiul pruto-nistean, cât și de peste hotarele lui. Așa cum nu au contat și, din păcate, nu contează pentru actorii politici nici chiar decizia (deja recentă) Curții Constituționale [2], care nu s-a dovedit a fi o autoritate credibilă în cazul clasei politice, mai exact, a claselor politice care se tot perindă pe arena statului Republica Moldova.

Astfel se face că subiectul glotonimului revine cam peste un an și jumătate în discuția forului științific, de data aceasta însă impus și de ocurențele social-politice: în anul 1995 comunitatea istoricilor a inițiat ample acțiuni de revoltă îndreptate împotriva tentativelor guvernării agrariene de a scoate din curricula educațională cursul *Istoria Românilor* și a-l înlocui cu o *Istorie* având un conținut controversat. Și dacă ședința Prezidiului dedicată discutării glotonimului corect pentru Republica Moldova fusese planificată și la ea fură invitați specialiștii din domeniu, în ședința din 28 februarie lucrurile se întâmplară altfel.

Ordinea de zi făcută publică membrilor Adunării Generale prin invitațiile distribuite nominal enunța că ședința Adunării generale a AȘM, planificată pentru 28 februarie anul 1996, a fost convocată pentru a fi audiat raportul despre activitatea comunității de cercetare pentru anul precedent, 1995.

Secțiile AȘM, direcțiile, Prezidiul participaseră în egală măsură la pregătirea acestei sesiuni. Invitațiile,

tipărite la tipografia AȘM, erau trimise în adresa membrilor Academiei, a oficialităților, a conducerii universităților, și anunțau doar trei chestiuni care urmau să fie discutate la ședință:

1. *Știința academică: realizări și probleme.* Raportor: acad. A. Andrieș, președintele AȘM.

2. *Totalurile științifice pe ultimii cinci ani și sarcinile pentru anul 1996.* Raportori: academicienii coordonatori ai Secțiilor de științe ale AȘM. Acad. N. Andronati, acad. H. Corbu, acad. Gh. Paladi, acad. A. Simășchevici, acad. I. Untilă, acad. A. Ursu.

3. *Activitatea Prezidiului AȘM în anul 1995.* Raportor: acad. Gh. Șișcanu, secretar științific general al AȘM.

După aceste prezentări erau planificate dezbateri pe marginea rapoartelor și adoptarea hotărârii Adunării Generale anuale, precum și solemnitatea de premiere a învingătorilor la concursurile AȘM.

Ședința s-a desfășurat conform agendei prestabilite: au fost prezentate rând pe rând rapoartele, acestea apoi au fost discutate și s-a pronunțat opinia favorabilă a Adunării asupra lor, după care însuși președintele țării, Mircea Snegur a ținut o alocuțiune referitoare la importanța și perspectivele științei, iar Petru Gaugaș, ministrul Învățământului, a intervenit cu o explicație referitoare la manualele editate în limba română.

Spre finalul ședinței, președintele de atunci al Academiei de Științe, **academicianul Andrei Andrieș**, propune a se trece la discuția proiectului hotărârii Adunării generale, care anterior a fost examinat de către Prezidiul AȘM și recomandat Adunării. Luat ca bază, proiectul a fost acceptat unanim cu mențiunea, obișnuită, de altfel, ca propunerile membrilor AȘM primite înainte de Adunarea generală și expuse în timpul ședinței să fie incluse în hotărârea respectivă. Conform normelor stabilite, la acel moment președintele Academiei s-a adresat celor prezenți cu întrebarea dacă mai există propuneri suplimentare.

Academicianul Petru Soltan, matematician de profesie, dar și un înflăcărat patriot, deputat în primul Parlament și luptător pentru valorile naționale, se pare că având o înțelegere prealabilă cu conducerea AȘM, or, aceasta decizie fusese introdusă în proiectul Hotărârii Adunării la punctul 9, cere cuvântul și evoluează cu următoarea intervenție (citată din procesul verbal al ședinței):

P. Soltan. – *Cred că Adunarea generală trebuie să ia atitudine față de ceea ce s-a întâmplat în Parlament în privința art.13. Adunarea generală ar putea să expună textul aprobat de Prezidiul AȘM în 1994 ca o Declarație a Adunării generale. E o chestiune extrem de importantă și principială.*

Replica președintelui AȘM trădează un anume grad de incertitudine (aici și mai departe păstrăm textul procesului verbal, cu toate deficiențele de exprimare și scriere):

A. Andrieș – *Vreau să vă amintesc că problema aceasta noi am examinat-o la ședința Prezidiului foarte minuțios și a fost pregătită foarte bine. Noi am confirmat poziția lingviștilor. Prin ce e puternică Academia și cuvântul omului de știință? – când acest cuvânt este expus de specialiști. Atunci noi am considerat că cea mai mare autoritate e autoritatea lingviștilor. Nu a Prezidiului. În proiectul de față în p. 9 e scris că Adunarea generală confirmă părerea lingviștilor expusă și aprobată la ședința Prezidiului în septembrie 1994. Dacă credeți că p. 9 cere o redacție – poftim propuneți.*

Academicianul P. Soltan a insistat asupra chestiunii, făcând o referință, la prima vedere, absurdă, la opinia (Sic!) unui oarecare Cecan din Parlament:

P. Soltan. – *Dl Cecan din Parlament a spus că documentul elaborat de Prezidiul AȘM nu are valoare. E nevoie de evidențiat acest lucru suplimentar printr-o declarație a Adunării generale a AȘM.*

Membrii corpului academic reacționează prompt, mai ales că dintotdeauna Adunarea generală s-a considerat organul ierarhic decizional superior a cărui opinie este de netăgăduit din punct de vedere științific.

Astfel, **academicianul Mihai Cimpoi** susține părerea academicianului Petru Soltan, argumentând și el că e nevoie să se dea o mai mare greutate hotărârii Prezidiului, transformând-o în declarație. După Domnia Sa, ia cuvântul **membrul corespondent Anatol Ciobanu** – latinist și romanist, mare orator și promotor al limbii române în mediul universitar și academic.

A. Ciobanu. – *Noi susținem ceea ce a fost aprobat în 1994. Dar trebuie să mai adăugăm și o declarație.*

Academicianul Sergiu Rădăuțanu, fizician, e și mai categoric în poziția sa, declarând: – *În momentul de față eu sunt ofensat de decizia Parlamentului. Dl. Ojog a spus just despre identitate. În Japonia sunt 4 limbi diferite (dialecte) cu aceeași denumire japoneză. Susțin propunerea despre adoptarea unei declarații.*

Academicianul Ilie Untilă, specialist în științele agrare și coordonator al secției respective, completează: – *De adăugat că respingem categoric orice speculație.*

De menționat că această remarcă nu se va regăsi în textul declarației finale, deși, credem, includerea unei asemenea poziționări ar fi fundamentat autoritatea Academiei și ar fi fost un semn de solidaritate atât de opinie referitor la subiectul în discuție, cât și de atitudine de savant față de oricare tip de probleme formulate de clasa politică. Cu atât mai mult cu cât ocurențele istorice favorizau manifestările de curaj civic și de naționalism în sensul lui rațional.

Președintele Andrieș a intervenit cu o replică într-un fel conciliantă și de referință la autoritatea adunării generale în același timp:

A. Andrieș. – *În primul rând, Adunarea generală confirmă hotărârea Prezidiului. Asta e prima fază deoarece noi am fost învinuiți că am depășit opinia Adunării generale. Trebuie de pus la vor și dacă va fi însărcinare – Prezidiul va pregăti declarația. Astfel noi nu vom putea lua responsabilitatea Adunării generale.*

Academicianul Rădăuțanu insistă: – *Dl Snegur ni s-a adresat nouă și a spus concret că el susține știința. Trebuie de ieșit cu o declarație.*

Membrul corespondent Nicolae Bilețchi, unul dintre autorii acelei opinii despre care am vorbit anterior, dar și cunoscut prin tactul și abordarea diplomatică a chestiunilor mai delicate, intervine astfel: – *Am o propunere de conciliere: Adunarea generală a AȘM vine cu o declarație prin care confirmă opinia științific argumentată a specialiștilor-filologi din republică și de peste hotarele ei (aprobată prin hotărârea Prezidiului AȘM din 9.09.94), conform căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română. Prezenta declarație urmează să fie dată publicității.*

În acest moment se întâmplă ceva ciudat, cel puțin pentru noi, dacă e de urmat logica lucrurilor. Pentru că, pe de o parte, inițial era vorba de emiterea unei declarații a Adunării generale, pe de altă parte, respectiva declarație a fost cumva ascunsă în textul unei hotărâri extinse a Adunării generale, constituind tocmai punctul 9 al acesteia.

Așadar, președintele Andrei Andrieș concluzionează: – *Bine. Mai sunt propuneri pentru proiectul hotărârii? Nu. Propun să votăm proiectul hotărârii cu p. 9 inclusiv. Propuneți de scos p. 9 și Declarația de dat aparte?*

Părerile academicienilor s-au împărțit:

Academicianul Pavel Vlad – *Punctul 9 trebuie să rămână în hotărârea Adunării.*

Și, așa cum se știe bine, totdeauna există ieșirea salvatoare din situație, prin care se pune la vot varianta inițială a documentului, istoria demonstrând, în marea parte a cazurilor, că ce se votează în primul rând are cel mai multe șanse să fie și adoptat. **Academicianul Andrei Ursu** este cel care a readus în sală procedurile obișnuite și propune: – *Să votăm proiectul hotărârii și apoi propunerile.*

Președintelui Andrieș nu-i rămâne decât să propună procedura tradițională:

Andrieș – *Pun la vot proiectul hotărârii și apoi punem la vot propunerea D-stră, dle Soltan.*

Constatăm aici o admirabilă atitudine a academicianului Petru Soltan: – *Punctul 9 trebuie de scos din hotărâre și de dat declarație aparte.*

Cumva, această insistență va avea rezultatul său, căci, anticipând lucrurile, respectivul punct al Hotărârii Adunării generale va fi dat publicității ca declarație separată, fără vreun număr de ordine și fără a se arăta ca parte componentă a unei alte hotărâri. Posteritatea nici nu va mai cunoaște acest lucru și se va încetățeni ideea că Academia a avut o ședință a Adunării generale în care s-a discutat un lucru foarte important – poziția corpului academic față de denumirea corectă a limbii de stat a Republicii Moldova.

A. Andrieș. – *Cine e pentru aprobarea proiectului hotărârii Adunării generale, propus de către Prezidiul AȘM, vă rog să votați. Cine e contra? – 1, cine s-a abținut? – 1. Se aprobă.*

Din nefericire, așa cum se întâmplă adesea, unele idei sunt susținute intens după ce hotărârea ca atare a fost luată. Așa s-a întâmplat cu **academicianul Silviu Berejan**, de altfel, și el fiind unul dintre semnatarii *Opinie* menționate, dar care intervine tocmai acum: – *În declarație trebuie să fie subliniat momentul care ne vizează pe noi toți – că suntem ofenșați: Ne exprimăm nedumerirea privind modul de tratare a științei în unele foruri de conducere. A fost spus direct că nu ne interesează știința.*

Președintele Andrei Andrieș s-a simțit în siguranță cu hotărârea deja adoptată: – *Am acceptat propunerea dlui Bilețchi.*

Un distins specialist în domeniul fiziologiei plantelor, **academicianul Boris Matienko**, insistă și el: – *Adevărul științific e în afara politicii – asta trebuie spus.*

Opinia nu a fost susținută și descoperim în acest moment al procesului verbal o părere, credem, paradoxală pentru un reprezentant al înaltului for academic:

G. Ojog intervine astfel: – *Sunt de acord că trebuie să facem știință și nu politică. Dacă unii savanți socot că au fost ofenșați sau chiar și jigniți de poziția unor parlamentari cred că n-aveți decât oral sau în scris să Vă adresați Președintelui, Biroului Parlamentului în mod particular. Asta va fi mai corect și mai civilizată decât să impuneți părerea Adunării generale.*

Cu părere de rău, constatăm și atunci, la fel ca și cu alte ocazii, poziția șovină, lipsa de verticalitate și atitudinea mai mult decât rezervată în sânul comunității selecte a oamenilor de știință.

Dar, așa cum am arătat și mai sus, personalitățile veritabile nu au pregetat să se expună. **Academicianul Vasile Micu**, bine cunoscut pentru poziția sa civică, a menționat:

V. Micu. – *Cred că orice astfel de ieșire contra adevărului științific și contra hotărârii Prezidiului AȘM este o insultă pentru Academie și nu poate fi tolerată. Dacă Parlamentul s-ar implica în știința mea, eu nu aș*

răbda. Nedumeriți o să rămânem toată viața! Să spunem clar că susținem filologia și ne exprimăm indignarea că Parlamentul nu recunoaște opinia Academiei de Științe. Pentru adevăr trebuie de luptat!

Președintele Andrieș, ignorând aceste intervenții și luări de atitudine, revine la ceea ce a considerat colac salvator:

A. Andrieș – *Cine e pentru propunerea dlui m. c. N. Bilețchi, Vă rog să votați. Se acceptă.* (Votul se consumase practic în unanimitate).

Continuă A. Andrieș: – *Dl prof. Chircă dorește să facă o declarație* (menționăm că acesta urma să schimbe subiectul discuției).

Revine însă academicianul Ilie Untilă: – *Propun ca dnii Bilețchi, M. Cimpoi și S. Berejan să redacteze și textul să fie votat.*

Replica președintelui A. Andrieș: – *Noi am votat hotărârea cu propunerea dlui Bilețchi.*

P. Soltan: – *Îmi retrag votul.*

Cu aceasta discuția a fost încheiată.

CONCLUZII

Spre onoarea Academiei, câteva zile mai târziu va fi dată publicității, în formă separată, o declarație a Academiei de Științe a Moldovei. Ziarul cu distribuție națională de atunci, „Tineretul Moldovei”, nr. 15, apărut în ziua de 13 martie anul 1996, publică următorul text:

DECLARAȚIA

ADUNĂRII GENERALE ANUALE

A ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

Adunarea generală anuală a Academiei de Științe a Moldovei confirmă opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din republică și de peste hotarele ei (aprobată prin Hotărârea Prezidiului AȘM din 9.IX.1994), potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este limba română.

Prezenta declarație urmează să fie dată publicității. Adoptată în ziua de 28 februarie 1996

Reamintim, este declarația la care se face referință ori de câte ori se pune în discuție – iarăși și iar – acest subiect.

Recunoaștem totodată că pentru acea vreme a constituit un act apreciabil de atitudine civică și raliere la valorile naționale românești. Este contribuția Academiei la promovarea adevărului științific despre limba română, este poziția de la care nu s-a îndepărtat în această perioadă de timp. Ca să fim mai exacti, este contribuția filologilor la promovarea adevărului, precum și a celor care i-au susținut în această atitudine.

Constatăm, totodată, că această expunere putea fi făcută cu mai multă insistență, într-o formă mai categorică, și se putea regăsi într-o declarație separată, demnă de a constitui un document de afișat public, asemenea Declarației de Independență a Republicii Moldova.

Historia est magistra vitae.

Notă: Pentru elaborarea acestui articol au fost folosite materialele de arhivă curentă păstrate în Cancelaria AȘM. **Notă**

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hanganu Aurelia. Istoria unui act (Hotărârea Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei nr. 75 din 09.09.1994). În: „Akademos”, Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 3(50) / 2018, p. 95-104, disponibil <http://www.akademos.asm.md/files/95-104.pdf>

2. Hotărârea nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova (*Sesizările nr. 8b/2013 și 41b/2013*). Disponibil: <http://lex.justice.md/md/350850/>

Simion Zamșa. *Radiografia poetului națiunii Eugen Cioclea*, 2011, carton, monoprint, 90 × 70 cm.